រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា
វិទ្យាស្ថានវប្បធម៌ និងវិចិត្រសិល្បៈ

អត្ថបទស្រាវជ្រាវ ស្ដីពី

ប្រភេទកុលាលភាជន៍ផុយនៅស្ថានីយជើងឯក

ដោយ៖ កញ្ញា **តាកេត ស័កដា**

មន្ត្រីស្ម័គ្រចិត្តនៃវិទ្យាស្ថានវប្បធម៌ និងវិចិត្រសិល្បៈ នៃរាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា

ខែមករា ឆ្នាំ២០១៩

ប្រភេទកុលាលភាជន៍ផុយនៅស្ថានីយជើងឯក

ដោយៈ **កញ្ញា តាកេត ស័កដា**

មន្ត្រីស្ម័គ្រចិត្តនៃវិទ្យាស្ថានវប្បធម៌ និងវិចិត្រសិល្បៈ នៃរាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា

សេចក្តីផ្តើម

ការសិក្សាស្រាជ្រាវពីកុលាលភាជន៍ខ្មែរជាផ្នែកមួយដ៏សំខាន់ក្នុងវិស័យបុរាណវត្ថុវិទ្យា និងប្រវត្តិសាស្ត្រ ព្រោះតាមរយៈកុលាលភាជន៍ទាំងនោះ អ្នកស្រាវជ្រាវអាចកំណត់បានពីភាពប៉ិនប្រសប់របស់ជនជាតិខ្មែរក្នុងការផលិត និងរចនាកុលាលភាជន៍ ហើយអ្នកស្រាវជ្រាវអាចកំណត់អាយុកាលរបស់កុលាលភាជន៍ អាយុកាលរបស់ស្ថានីយ អាយុកាលនៃស្រទាប់ដី សេដ្ឋកិច្ចក្នុងតំបន់ ជីវភាពរបស់គ្រួសារ និងផ្នែកសំខាន់ៗជាច្រើនទៀតពាក់ព័ន្ធការប្រើប្រាស់ ដូចជាក្នុងពិធីសាសនា និងជំនួញជាដើម។ ការស្រាវជ្រាវកុលាលភាជន៍ចាប់ផ្តើមផុសផុលក្នុងរយៈពេលប៉ុន្មានទសវត្សរ៍ចុងក្រោយនេះ គឺចាប់ពីឆ្នាំ១៩៩៧ បន្ទាប់ពីមានការស្រាវជ្រាវរកឃើញស្ថានីយឡបុរាណមួយចំនួននៅតំបន់អង្គរ និងតំបន់ដទៃទៀត។ ការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីកុលាលភាជន៍ភាគច្រើនមាននៅតំបន់អង្គរ ខេត្តសៀមរាប ពីកំណាយដែលគេប្រទះឃើញនៅស្ថានីយឡកុលាលភាជន៍ជាច្រើនរួមមាន ឡអន្លង់ធំ ឡតានី ឡសរសី ឡបាកោង ឡខ្នារពោធិ៍។ តាមការវិភាគអាយុកាលរបស់ឡកុលាលភាជន៍បង្ហាញឃើញថា ឡនៅតំបន់អង្គរចាប់ផ្តើមដំណើរការនៅដើមសម័យអង្គរចាប់ពីចុងសតវត្សរ៍ទី៩ រហូតដល់សតវត្សរ៍ទី១៣[1]។ ដោយឡែកការស្រាវជ្រាវនាពេលថ្មីនេះបង្ហាញថា នៅ**ស្ថានីយជើងឯក** នៅភាគខាងត្បូងរាជធានីភ្នំពេញ ក៏មានឡដុតកុលាលភាជន៍ ដូចនៅតំបន់អង្គរដែរ[2]។ ការសិក្សាស្រាវជ្រាវដោយលោកបណ្ឌិត ផុន កសិកា ក្នុងឆ្នាំ២០០៧ បានរកឃើញថា ឡដុតកុលាលភាជន៍

---

[1] Ea Darith, 2010, Angkorian Stoneware Ceramics: The Evolution of Kiln Structure and Ceramic Typology, The Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree of Doctor of Philosophy. p. 216-219

[2] Phon Kaseka, 2004, Phnom Borei and Its Relationship to Angkor Borei, Report submitted to the Ministry of Culture and Fine Arts, Phnom Penh. p. 48-50

ផុយ និងផលិតផលកុលាលភាជន៍ផុយ មាននៅស្ថានីយជើងឯក ដែលសង់និងផលិតនៅសតវត្សទី ៥[3]។

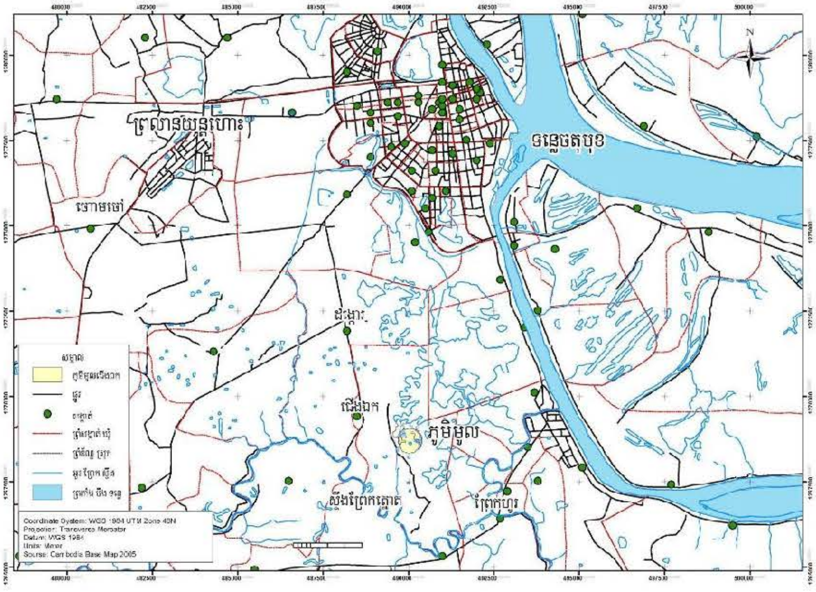

រូបលេខ១៖ ស្ថានីយជើងឯកស្ថិតនៅត្បូងរាជធានីភ្នំពេញ

អត្ថបទនេះនឹងធ្វើការបកស្រាយពីទម្រង់ និងប្រភេទនៃបំណែកកុលាលភាជន៍ផុយមួយចំនួនដែលបានរកឃើញក្នុងកំណាយនៅស្ថានីយជើងឯកកាលពីឆ្នាំ២០០៧ ដោយបណ្ឌិត ផុន កសិកា តែប៉ុណ្ណោះ លើបំណែកសរុបចំនួន ៧ ២៣១ នៃកុលាលភាជន៍ប្រភេទកុណ្ឌី ឆ្នាំង ក្អម ក្រឡ ខ្ទះ ថូ ចាន...។ ក្នុងបំណែកទាំងនោះមានបំណែកមាត់ ចំពួយ ក្អេង ខ្លួន និងបាតចំនួន ២ ១៤៩បំណែកដែលបានដឹងរូបរាងបានច្បាស់ និងបំណែកមួយចំនួនទៀតមានរូបរាងប្រហាក់ប្រហែលគ្នាដែរ តែយើងពិបាកក្នុងការបែងចែកដាច់ពីគ្នាច្បាស់ គ្រាន់ដឹងថាជាបំណែកក្អម ឆ្នាំង ក្រឡ ថូ ខ្ទះ ចាន កូនតែង។ល។

ការសិក្សានេះ យើងជ្រើសរើសយកមកវិភាគរូបរាងនិងប្រភេទ ដោយជ្រើសយកតែរូបរាងមាត់ បាត និងចំពួយនៃកុលាលភាជន៍មកគូរគំនូរតាមប្រព័ន្ធកុំព្យូទ័រ (Adobe Illustrator) និងការធ្វើការ

---

[3] ផុន កសិកា, ២០១៨, ឡ និងកុលាលភាជន៍នៅស្ថានីយជើងឯក, និក្ខេបបទបណ្ឌិត ឯកទេសបុរាណវិទ្យា, រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា, ទំ. ៩១-៩៦

បែងចែកទៅតាមប្រភេទនៃភាជន៍នីមួយៗ រួមមាន កុណ្ឌី ផ្ដាំង ក្អម ក្រឡ ខ្ចូច ថូ ចាន និងពែងសិតលោហៈ។

១. កុណ្ឌី

ពាក្យកុណ្ឌីក្នុងសិលាចារឹកខ្មែរមានប្រភពដើមពីសំស្ក្រឹត kuntikā និង kunti ដែលសំដៅទៅលើភាជន៍មានចំពួយសម្រាប់ប្រើក្នុងកិច្ចសាសនា។ កុណ្ឌីមានខ្លួនធំ និងក្អេងប៉ោង មានចំពួយវែង។

ស្ថានីយជើងឯកគឺជាស្ថានីយផលិតកុលាលភាជន៍ផុយ ជាពិសេសផលិតកុណ្ឌីក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ក៏ដូចជាតំបន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍។ តាមរយៈចំនួននៃបំណែកកុណ្ឌីដែលបានរកឃើញ ភាគរយនៃចំនួនកុណ្ឌីមានចំនួន៣០%នៃចំនួនបំណែកកុលាលភាជន៍ទាំងអស់។ ទិន្នន័យនេះបង្ហាញថាស្ទូននៅជើងឯកមានជំនាញផលិតកុណ្ឌីក្នុងបរិមាណច្រើន[4]។ ការសិក្សាស្រាវជ្រាវបុរាណវិទ្យា បានរកឃើញថា នៅតំបន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ ផលិតកម្មកុណ្ឌីផលិតកុណ្ឌីក្នុងស្រុកផ្ទាល់តែម្ដង ដោយមិនចាំបាច់នាំចូលពីប្រទេសឥណ្ឌាឡើយ[5]។ ទោះយ៉ាងណា កន្លងមកមិនទាន់មានភ័ស្តុតាងស្ថានីយឡផលិតកុលាលភាជន៍រកឃើញផ្សេងពីក្នុងតំបន់នេះនៅឡើយទេ[6]។

រូបលេខ២៖ រូប និងគំនូរកុណ្ឌីជួសជុលរួច បន្ទាប់ជីកបានពីកំណាយនៅឆ្នាំ២០១៧

[4] ផុន កសិកា៖ លទ្ធផលកំណាយនៅស្ថានីយបន្ទាយមូលជើងឯក, ២០១៤, ទំ. ២៤

[5] ផុន កសិកា៖ លទ្ធផលកំណាយនៅស្ថានីយបន្ទាយមូលជើងឯក, ២០១៤, ទំ. ២៤

៦ ចាប សោភារ៉ា និងឆាយ វិសុទ្ធ៖ ភាជន៍ដីផុតផលិតនៅភូមិដំណាក់ចំបក់, ឧទ័យ លេខ៩, ២០០៨, ទំ. ១៣៣

២. ឆ្នាំង

ឆ្នាំងស្ថិតក្នុងក្រុមកុលាលភាជន៍មួយដែលប្រើសម្រាប់ដាំស្ល មានមាត់បត់រមូរចេញក្រៅជាគែម[7] ថែមទាំងមានគម្រប[8]។ ឆ្នាំងជាធម្មតាមានខ្លួនមូល កខ្ពស់ ទំហំមាត់តូចងាយស្រួលក្នុងការចាប់កាន់។ ឆ្នាំងមានក្បាច់ត្រង់ផ្ទៃបាត ខ្លួន និងក្អែង។ មនុស្សប្រើសម្រាប់ដាំស្លម្ហូបអាហារ ដាំទឹក ឬដាំថ្នាំជាដើម។ ក្នុងបំណែកឆ្នាំងដែលជ្រើសមកគូមានចំនួន៣០ដុំ ក្នុងនោះមានទម្រង់៦ប្រភេទខុសគ្នា មានឆ្នាំងកខ្លី និងកវែង ខ្លះមានកម្រាស់ស្តើង ខ្លះមានកម្រាស់ក្រាស់។ ឆ្នាំងដែលបានប្រទះឃើញភាគច្រើនជាឆ្នាំងប្រភេទទី៣ ដែលជាប្រភេទឆ្នាំងកខ្លី មាន១៥បំណែក ក្រៅពីនោះប្រភេទទី១មានចំនួន៣បំណែក ប្រភេទទី២មាន២បំណែក ប្រភេទទី៤មាន៣បំណែក ប្រភេទទី៥មាន៤បំណែក ប្រភេទទី៦មាន៣បំណែក។ បាតមានចំនួន២បំណែក មាន២ទម្រង់។

រូបលេខ៣៖ រូប និងគំនូរឆ្នាំងមានបាតក្រលោម

៣. ក្អម

ក្អមជារបស់ធ្វើពីដីសម្រាប់ដាក់ទឹក មានកស្តួច រាងធំក្អែង ដូចផ្លែឃ្លោកសាយដៀវ[9]។ ក្អមខ្លះមានរូបរាងប្រហែលនឹងឆ្នាំងដែរ ប៉ុន្តែក្អមមានកវែងជាងឆ្នាំង និងគ្មានចំនៀរ[10]ខាងក្នុងមាត់ដូចឆ្នាំងឡើយ។ នៅផ្នែកខាងក្នុងនៃមាត់ក្អមគឺរលោង មានរាងកោងបើកមាត់ឡើង។ បំណែកមាត់ក្អមដែលជ្រើសយកមកគូមានចំនួន៧បំណែក មាន៣ទម្រង់៖ ទម្រង់ទី១មាន២បំណែកជាក្អមមាត់រាងជ្រុងស្មើ

[7] ស្មូនឆ្នាំងនៅតំបន់ខេត្តកំពង់ឆ្នាំងហៅគែមមាត់ឆ្នាំងថា "ជំនៀរ"។

[8] Groslier៖ ផ្តើមសិក្សាអំពីកុលាលភាជន៍នៅអង្គរ, បកប្រែដោយ អាំង ជូលាន ក្នុងទស្សនាវដ្តី ឧទ្ទ័យ លេខ១, ២០០០, ទំ. ១៥៨-១៥៩

[9] វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៥, ១៩៧៣

[10] ស្មូនឆ្នាំងនៅខេត្តកំពង់ឆ្នាំងហៅ "ចំនៀរ" សំដៅលើគែមខាងក្នុងនៃមាត់ឆ្នាំង។

បំណែក ទម្រង់ទី២មាន២បំណែកដូចគ្នាជាក្អមមានមាត់បញ្ចិតចូលក្នុងដូចប្រភេទឆ្នាំងកខ្ចីនិងទម្រង់ទី៣មាន៣បំណែកជាក្អមមានមាត់ធំ និងមានរាងមូលស្រដៀងនឹងមាត់ឆ្នាំងរាងមូល។ តាមការអង្កេតគ្រប់បំណែកភាជន៍ក្អម បានឱ្យដឹងថាបំណែកមាត់ក្អមដែលសម្បូរជាងគេគឺ ក្អមទម្រង់ទី៣។

រូបលេខ២៤៖ រូប និងគំនូរបំណែកក្អម

៤. ក្រឡ

ក្រឡជាភាជន៍ប្រើប្រាស់ប្រចាំថ្ងៃដូចឆ្នាំង និងប្រភេទកុលាលភាជន៍ផ្សេងៗទៀតដែរ មានសណ្ឋានដូចពាង តែតូចជាង ធ្វើដោយដីដូចគ្នា[11]។ ជាទូទៅ ក្រឡមានរាងមូលទ្រវែង មានបាតរាបស្មើ ប្រហែលនឹងថូដែរ។ ក្រឡមានកខ្ចី និងមាត់បើក ប្រហែលគ្នានឹងមាត់ក្អម។ ក្រឡដែលកំណាយបានក្នុងឆ្នាំ២០០៧មានចំនួនតិចបំផុតតែមានរូបរាងស្ទើរតែពេញលេញ រូបនៅក្នុងគំនូរមានចំនួន២បំណែក ១បំណែកជាមាត់ និង១បំណែកទៀតជាបាតក្រឡ។

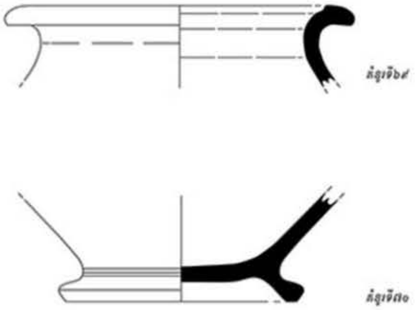

រូបលេខ២៥៖ រូបគំនូរមាត់ និងបាតក្រឡ

[11] វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៩, ១៩៧៣

៥. ខួច

ខួចគឺជាដបតូចមូល មាត់តូច ធ្វើដោយដី[12]។ តាមការសិក្សាស្រាវជ្រាវនៅតំបន់អង្គរ គេបានរកឃើញខួចច្រើន និងមានរូបរាងខុសៗគ្នា។ តាមរយៈការសិក្សាស្រាវជ្រាវ និងកំណាយនៅឆ្នាំ ២០០៧ កន្លែងមកនៅស្ថានីយជើងឯក គេរកឃើញខួចតែមួយគត់ ដែលមានរូបរាងពេញលេញ មានទំហំតូច មានកស្មើត្រង់ជាមួយមាត់នៅគន្ទាក់កមានឆ្នូតតូចជុំវិញ នៅផ្ទៃពាក់កណ្តាលខ្លួនមានផតចូលបន្តិចព័ទ្ធជុំវិញ ផ្នែកបន្ទាប់មានរាងស្តួចចូលក្នុង ទើបកាច់រាងចេញក្រៅវិញជាបាតរបស់ខួច។ តាមការអង្កេតរូបរាង ខួចប្រហែលជាមានគម្រប ព្រោះខួចគឺអាចជាដបម្យ៉ាង កាលណាជាដបអាចមានគម្រប។

រូបលេខ៦៖ រូប និងគំនូរខួចរូបរាងតូច

៦. ថូ

ថូជាប្រដាប់សម្រាប់ដាក់ទឹកមានសណ្ឋានដូចជាថោ ក៏ប៉ុន្តែវាមានក ហើយមានគម្របដូចជាផ្ទុក[13]។ ថូមានតែមួយទម្រង់ មានទំហំនិងរូបរាងស្រដៀងនឹងកុណ្ឌី និងក្រឡដែរ ក៏ប៉ុន្តែមានកត្រង់ស្មើជាមួយមាត់ដូចខួច ហើយនៅត្រង់បាតមានរាងតូចប្រហែល៦ស.ម និងមានគន្ទាក់ឆ្នូតតូចនៅជុំវិញ (រូបទី៧)។ ថូអាចនឹងងាយច្រឡំជាមួយក្រឡណាស់ តែថូមានមាត់តូច កត្រង់ ក្អែងរាងធ្លាក់មិនប៉ោងដូចក្រឡ ហើយក៏មានលក្ខណៈស្រដៀងនឹងកុណ្ឌីដែរ ដោយគ្រាន់តែកុណ្ឌីមានក្អែងបំប៉ោង និងមានចំពួយសម្រាប់ចាក់ទឹក។

---

[១២] វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៥, ១៩៧៣

[១៣] វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៥, ១៩៧៣

រូបលេខ៧៖ រូបថូស្មើរតែពេញលេញ ដែលបានជួសជុលផ្គុំ

៧. ចាន

ចានជាវត្ថុ ឬភាជន៍មួយបែបមានប្រភេទផ្សេងៗគ្នា មានរាងក្រឡោមសំប៉ែត សម្រាប់ដាក់ខាទនីយហារ[14]។ ចានជាសម្ភារៈប្រើប្រាស់ប្រចាំថ្ងៃដូច ឆ្នាំង ក្អម ក្រឡដែរ។ កំណាយបានប្រទះឃើញបំណែកចានតែ២បំណែក។ បំណែកទី១ មាត់ចាន បំណែកទី២បាតចានមានកម្រាស់ស្តើង។

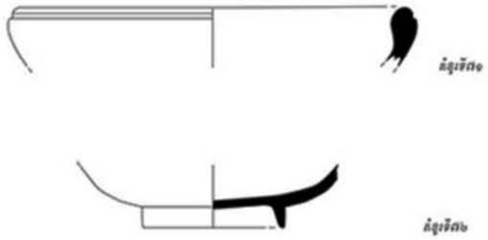

រូបលេខ៨៖   រូបគំនូរបំណែកមាត់ និង

៨. ពែងសិតលោហៈ

ពែងសិតលោហៈជាប្រភេទកុលាភាជន៍មានទំហំតូច មានបាតរាបស្មើ និងមាត់បើកធំ។ គេប្រើពែងសិតលោហៈសម្រាប់ប្រើប្រាស់ជាពុម្ពចាក់លោហៈបន្ទាប់ពីរំលាយរួច។ កំណាយស្រាវជ្រាវឡើនៅស្ថានីយជើងឯកឆ្នាំ២០០៧ ក៏បានរកឃើញពែងស្មិតលោហៈមួយចំនួនដែរ។ ដោយសារពែង

[១៤] វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៩, ១៩៧៣

សិតលោហៈមានទំហំតូចពេកទើបធ្វើឱ្យខូចខាតបាត់បង់រូបរាង និងមានការលំបាកក្នុងការគូរ។ ពែងស្និតលោហៈមានចំនួន២បំណែកដែលនៅមានរូបរាងសេសសល់ដែលអាចគូរ ចេញជារូបរាងទាំងមូលឡើងវិញបានដែលមានទំហំស្មើរដូចគ្នា តែមានរូបរាងខុសគ្នាបន្តិច ដោយទម្រង់ទី១មានរូបរាងរាងជ្រុង និងទម្រង់ទី២មានរូបរាងមូល។

រូបលេខ៩៖ កូនពែងសិតលោហៈដែលមានរូបរាងពេញលេញ

សន្និដ្ឋាន

តាមរយៈការសិក្សាវិភាគកុលាលភាជន៍ផុយនៅស្ថានីយជើងឯកបានបង្ហាញថា ស្មូននៅស្ថានីយជើងឯកមានបច្ចេកទេសផលិតកុលាលភាជន៍ច្បាស់លាស់មានសមត្ថភាពផលិតកុលាលភាជន៍ទៅតាមប្រភេទផ្សេងៗគ្នា។ កុលាលភាជន៍ប្រភេទផ្សេងៗត្រូវបានផលិតទៅតាមតម្រូវការរបស់អ្នកប្រើប្រាស់ ទាំងសម្រាប់ការប្រើប្រាស់ក្នុងជីវិតរស់នៅប្រចាំថ្ងៃ និងសម្រាប់ក្នុងពិធីសាសនា។ ប្រភេទថ្នាំង ចាន ក្អម ក្រឡ និងថូ ជាប្រភេទដែលគេប្រើក្នុងជីវិតប្រចាំថ្ងៃ ជាជាងសម្រាប់ក្នុងពិធីសាសនា។ លក្ខណៈពិសេសមួយទៀត ថ្នាំងគឺជាប្រភេទមួយតម្រូវឱ្យផលិតជាកុលាលភាជន៍ផុយ ព្រោះអាចយកទៅចម្អិនអាហារបានទោះជាស្ល ឬដាំក៏ដោយ។ មានប្រភេទកុលាលភាជន៍ខ្លះផលិត ជាកុលាលភាជន៍ផុយផង និងកុលាលភាជន៍រឹងផង ដូចជា ក្រឡ ចាន ក្អម និងថូ។ ខុសពីប្រភេទផ្សេងៗទៀត ថ្នាំងមិនអាចផលិតជាកុលាលភាជន៍រឹងបានទេ ដោយសារកុលាលភាជន៍រឹងមិនយកយកទៅចម្អិនអាហារបាន។ ចំពោះប្រភេទដែលគេប្រើប្រាស់ក្នុងពិធីសាសនាមានប្រភេទដូចជា កុណ្ឌី ខួច។ កុណ្ឌីជាប្រភេទកុលាលភាជន៍ពិសេសប្រើក្នុងពិធីសាសនាក្នុងសម័យបុរាណទាំងក្នុងប្រទេសកម្ពុជា

និងតំបន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ទាំងមូល។ វត្តមានកុណ្ឌីអាចបង្ហាញថា ស្ថានីយជើងឯកជាស្ថានីយពិសេសមួយ ដែលចេះផលិតកុណ្ឌីតាំងពីសតវត្សរ៍ទី៥នៃគ្រិស្តសករាជ។ បច្ចេកទេសនៃការផលិតកុលាលភាជន៍នៅជើងឯក បានវិវឌ្ឍពីផលិតកម្មកុលាលភាជន៍ផុយដល់ផលិតកម្មកុលាលភាជន៍រឹងនៅសតវត្សរ៍ក្រោយៗមកទៀត។

ការសិក្សាស្រាវជ្រាវធ្វើកំណាយនៅស្ថានីយឡកុលាលភាជន៍ផុយនៅជើងឯកគួរតែត្រូវអនុវត្តបន្ថែមទៀត ដើម្បីសិក្សាស្វែងយល់ពីប្រភេទកុលាលភាជន៍ផុយ និងស្វែងរកទិន្នន័យពាក់ព័ន្ធនឹងភស្តុតាងបុរាណវត្ថុវិទ្យាផ្សេងៗទៀត៕

គន្ថនិទ្ទេស

ឆាយ វិសុទ្ធ, ចាប សោភារ៉ា

២០០៨, *ភាជន៍ដីដុតផលិតនៅភូមិដំណាក់ចំបក់,* ឧទ័យ លេខ៩

ជួនណាត

១៩៧៣, វចនានុក្រមខ្មែរ, ការផ្សាយរបស់វិទ្យាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យជំនាន់ទី៥

ផុន កសិកា

២០១៤, *លទ្ធផលកំណាយនៅស្ថានីយបន្ទាយមូលជើងឯក,* របាយការណ៍សម្រាប់ក្រសួងវប្បធម៌ និងវិចិត្រសិល្បៈ និងរាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា, ភ្នំពេញ

២០១៨, ឡ និងកុលាលភាជន៍នៅស្ថានីយជើងឯក, និក្ខេបបទបណ្ឌិត ឯកទេសបុរាណវិទ្យា រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា

EA, Darith

2010, Angkorian Stoneware Ceramics: The Evolution of Kiln Structure and Ceramic Typology, The Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree of Doctor of Philosophy.

GROSSLIER, B. P.

២០០០, *ផ្តើមសិក្សាអំពីកុលាលភាជន៍នៅអង្គរ,* បកប្រែដោយ អាំង ជូលាន ក្នុងទស្សនាវដ្តី ឧទ្ទ័យ លេខ១

PHON, Kaseka

2004, Phnom Borei and Its Relationship to Angkor Borei, Report submitted to the Ministry of Culture and Fine Arts, Phnom Penh.